

ערש"ק כ"ד חשוון תשס"ט

תחילת זמן מנחה

בענין "אשרי" שקודם תפילת מנחה

עומקא דפרשה

אם יש דין זריזין לתפילת מנחה

סוף זמן מנחה

שער הצייון

פר' חיי שרה - בענין מנחה

תחילת זמן מנחה

הרב שמועון קרויס

ברמ"א (או"ח סי' פט ס"א) כתב דאסור להתפלל שחרית אחר חצות. וכתב המ"א (סק"ה) דאע"ג דזמן מנחה הוא רק משש ומחצה, מ"מ אסור להתפלל שחרית עד שש ומחצה, דמעיקר הדין זמן מנחה הוא בחצות, אלא שרבנן הוסיפו חצי שעה שלא יבואו לטעות בזמנו המדויק, וכתב בהג' רעק"א בשם הצ"ח, דכיון שכל האיסור להתפלל מנחה אחר חצות אינו אלא משום טעות שמא עדיין לא הגיע זמן מנחה, לפ"ז אם לא התפלל שחרית עד חצות יכול להתפלל מיד אחר חצות, ויעשה תנאי, שאם הגיע זמן מנחה יהיה זה לשם תפילת מנחה, ואם לא, יהיה זה לתפילת שחרית, ואחר חצי שעה יתפלל שנית בתנאי, אם הראשונה למנחה זה לתשלום שחרית, ואם הראשונה שחרית יהיה זה למנחה.

וראיתי מעירים, דלכאורה תנאי זה תלוי במחלוקת הפוסקים אם מי שהתפלל מנחה לפני שש וחצי יצא בדיעבד ידי חובתו או לא, עיין במ"ב (סי' רלג סק"ב), דבשלמא לפי השיטות שיצא, אפשר להתנות שאם הגיע חצות יוצא לשם מנחה, אבל לפי השיטות שגם אם הגיע חצות אינו יוצא מפני שחז"ל עקרו זמן מנחה מחצות, א"כ מה מהני תנאי זה, והלא גם אם באמת הגיע חצות אינו יכול לצאת ידי מנחה. ולכאורה יש ליישב, שטעם הפוסקים שאינו יכול לצאת אפילו בדיעבד מחצות הוא רק משום שחז"ל אסרו לו להתפלל מחשש שמא אינו חצות, אבל אם מותר לו להתפלל, וכגון שלא התפלל שחרית וע"י תנאי וכו", יצא בדיעבד.

ויש להעיר, דלדברי הצ"ח אליבא דאמת תפילה זו שמתפלל אחר חצות היא תפילת מנחה, שהרי הוא יודע האמת שהגיע זמן חצות, ומה שצריך תנאי אינו אלא שלא יהא לפניו איסור להתפלל מנחה מיד אחר חצות משום שחז"ל חששו שיטעה. ולפ"ז לכאורה פשוט שאומר "שלום רב" בתפילה זו, ועיין בשיח הלכה שדן בזה. עוד יש להעיר דאין דין זה מצוי כ"כ, דהרי אין מצוי למצוא מנין לתפילה זו, וא"כ בל"ה עליו להמתין לשש וחצי שעות. ומ"מ נשים הטרודות שבל"ה אין מתפללות במנין, יכולות להקל בזה.

אמנם נתעוררתי, דלכאורה יש אפשרות להתפלל אחר חצות אפילו תפילת שחרית, שהרי יש מקילין להתפלל שחרית עד שש וחצי שעות, אלא שאנו מחמירים כשיטות הסוברים שאין להתפלל אפילו בדיעבד אחר חצות, עיין במ"ב (סי' פט סק"א). וא"כ אם לא התפלל שחרית עד חצות, יכול להתנות ולומר, שאם אפשר עדיין להתפלל שחרית תהא תפילה זו לשחרית, ואם אסור להתפלל שחרית תהא תפילה זו למנחה, ואע"ג שגם מנחה אסור להתפלל מיד אחר חצות, אבל לזה מועיל התנאי של הצ"ח. ואחר שהגיע זמן מנחה יתפלל שוב, ויתנה שאם יצא בתפילה ראשונה לשם שחרית תהא תפילה זו לשם מנחה, ואם לא יצא בה תפילת שחרית אלא מנחה, א"כ תפילה זו תהא תשלומין לתפילת שחרית. ולפ"ז יש לומר בתפילה זו "שלום רב", וגם עדיף להתפלל אז בלי מנין ולהרויח תפילת שחרית מספק.

אלא שראיתי בספר שיח הלכה הערה נכונה ע"ד הצ"ח, שעדיין יש מקום לחז"ל לחשוש שיטעה בזמן חצות, ובשעה שיתחיל להתפלל עדיין אינו חצות, ובאמצע תפילתו יגיע זמן חצות, ודעת המ"ב (סי' פט סק"ה וסי' רלג סק"ב) שצריך לגמור את כל תפילת שחרית לפני סוף זמנה, וא"כ לא יועיל כלל התנאי, שהרי יתכן שאינו יוצא בתפילתו לא שחרית ולא מנחה, וע"ש מה שתיירץ. ואולי יש ליישב, דזה הוי כמו ספק ספיקא, דשמא כבר הגיע חצות ותפילתו היא שחרית, ואת"ל שלא הגיע חצות ותפילתו היא ערבית, שמא לא יגיע חצות באמצע התפילה, וזה דומה למש"כ רעק"א (או"ח סי' תפט) לענין עשיית מלאכת אוכל נפש בבין השמשות במוצאי יו"ט. ואכתי יש לעיין ממש"כ המ"ב (או"ח סי' טו) לענין ס"ס בברכה, ואכמ"ל.

גליין
י"ט

בענין "אשרי" שקודם תפילת מנחה

הרב מרדכי הכהן רובינשטיין

כתב במ"ב סי' ק"ח סק"ד: אם נתאחר ובא לביהכ"נ בשעה שהצבור התחילו תפילת המנחה, יתפלל עמהם ויאמר אשרי אח"כ. ומבואר שלתחיל שמו"ע עם הצבור עדיף על אמירת אשרי קודם וע"ז יתחיל שמו"ע אח"כ.

אכן יש לומר דהיינו דוקא באופן שכתב המ"ב שנתאחר לבא לביהכ"נ.ס. אולם אם בא בזמן, אלא שאומר אשרי במתינות בזה י"ל כמ"ש הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת שלמת חיים סי' רי"ד, שאין צריך להפסיק באמצע כדי להתחיל שמו"ע עם הצבור. וזה ע"פ המבואר בשע"ת (סי' נ"ב סק"א) לענין הדילוג בפסוד"ז דהוא דוקא מי שנתאחר, אבל מי שמתפלל בנחת והתחיל בשוה עם הצבור, אי"צ לדלג. אמנם יש לעיין מה יעשה אדם שבא להתפלל ורואה שהש"ץ עומד לסיים אשרי ותיכף יתחיל קדיש, והוא לא יספיק לומר את כל 'אשרי', האם עכ"פ יאמר מעט פסוקים מתוך אשרי, או עדיף שימתין ויתחיל מיד עם הצבור, ויאמר אשרי אחר שמו"ע.

ואשר ייראה בזה בס"ד בהקדם מה שיש לעיין בטעם אמירת אשרי קודם מנחה, כפי שכתב הרמב"ם בפ"ט מהל' תפילה ה"ח, והטור בסי' רל"ד. והיה נר' דאמירתו הוא מדין תפילה בצבור וכי היכי שיוכלו לומר קדיש קודם שמו"ע. וכפי שמצינו גבי אמירת סליחות וכמו שכתב הלבוש סי' תקפ"א ס"א, ע"ש. אמנם הרמב"ם הזכיר אמירתו גם בפ"ז ה"ח, גבי יחיד המתפלל, ע"ש. [ובמקו"א כתבנו לבאר בס"ד מה שיש לדקדק מדבריו]. ועי' תוס' ברכות דף לא. ד"ה רבנן, דקיי"ל דאין מתפללין מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כובד ראש ושמחה של מצוה, כגון שעסק בדברי תורה. ולכן נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה.

ומה שבחרו דוקא במזמור זה, עי' במעשה רקח (פ"ט ה"ח) שכ' דתקנו לאמרה ע"פ גמ' ברכות לב: דחסידים הראשונים שוהים שעה אחת קודם התפלה, וילפינן לה מקרא ד"אשרי יושבי ביתך". והנה זה טעם לכאור' רק על אמירת הפסוק 'אשרי' ולא על כל המזמור 'תהלה לדוד'. ובאמת בשו"ת הרש"ל סי' ס"ד, כתב: כשאני מגיע לאשרי, מדלג אני ב' פסוקים של אשרי ומתחיל תהלה לדוד, כי לא נתקן האי פסוק אלא כדי שישעה שעה אחת קודם תפילה, ועי' אינני נוהג לאומרו אלא בעת מנחה קודם תפילה. והפסוק השני של אשרי העם וכו' אני מדלגו, כמ"ש תוס' בברכות [עי' לב: ד"ה קודם]. ע"ש. ומזמור דתהלה לדוד י"ל שהוא ע"פ המבואר בברכות דף ד: "כל האומר תהלה לדוד בכל יום, שלש פעמים, מובטח לו שהוא בן העולם הבא". ומטעם המבואר שם דאני באל"ף ב"ת ויש בה שבח הכנת מזון לכל חי. ולפי זה לכאור' אינו ענין השייך דוקא קודם לתפילת מנחה, דהא כמו"כ אם אמרו כבר ג"פ באותו היום, כבר יצא ענין זה. ומטעם זה נר' דאפשר לאמרו אף אחר מנחה.

איברא דיעוין ברש"י ברכות לא. שכתב בהא דקיי"ל דאין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה של מצוה, וז"ל: כגון דברי תנחומים של תורה כגון סמוך לגאולת מצרים, או סמוך לתהלה לדוד שהוא של שבח ותנחומין כגון רצון יראוי יעשה, שומר ה' את כל אוהביו, וכו'. הרי שנתן טעם גם לאמירת תהלה לדוד סמוך לתפילת מנחה, דאינו רק מצד שהוא אחד מג' הפעמים שאומרו ביום, אלא יש בו ענין מצד דין של "תפילה מתוך שמחה". המורם מהאמור, אמירת אשרי קודם מנחה היא מדין הכנה לתפילה, ומדין "תפילה מתוך שמחה". ועל כן נר' שמי שאין סיפק בידו לומר כולו קודם שיתחילו הצבור להתפלל שמו"ע, עכ"פ יאמר אלו הג' פסוקים: פסוק ראשון "אשרי יושבי ביתך" וגו', שהוא מדין שהיה קודם התפילה, וכמבואר בדברי רש"ל וכו". וכן יאמר עוד ב' פסוקים והם: רצון יראוי יעשה וגו' שומר ה' את כל אוהביו וגו', שיש בהם שבח ותנחומין מדין "תפילה מתוך שמחה" וכמבואר ברש"י, וכמשנ"ת. ולענין השלמתה אחר מנחה, אם לא אמר עדיין באותו היום ג"פ תהלה לדוד, יכול להשלימה קודם ערבית אלא שיאמרנו לא אדעתא דחובה, אלא כקורא בתורה וכמ"ש במ"ב סי' ק"ח סק"ד.

כתב הבי"ר ס' רל"ג דנחלקו הרמב"ם והרא"ש אם אפשר להתפלל לכתחילה מנחה גדולה דהרמב"ם ס'ל שחכמים תיקנו זמנה מתשע שעות ומחצה כנגד זמן הקרבת התמיד שהיה בכל יום בט' ומחצה, והמתפלל מאחר שש ומחצה יצא, והרא"ש סובר שחכמים תיקנו לכתחילה את זמן המנחה בזמן מ"ג.

ויש לדון לשיטת הרא"ש האם יש דין זריזין לתפלת מנחה כשאר מצוות או לא.

והנה המקור לחלק בין מ"ק למ"ג כתב בביאור הגר"א שם שהוא מהגמ' בברכות כו: שאומרת 'ואיזו היא מ"ג משש שעות ומחצה ולמעלה, ואיזו היא מ"ק מתשע שעות ומחצה ולמעלה'. ומה שחילקה הגמ' את זמן המנחה לשנים, ולא אמרה שזמנה משש שעות ומחצה עד הערב, למד הרמב"ם דע"כ אחד מהם הוא עיקר זמן התפלה לכתחילה והשני הוא דיעבד. והרא"ש דס"ל דגם זמן מ"ג הוא לכתחילה כתב הגר"א שהגמ' חילקה אותם לומר שזמן מ"ק הוא **עיקר**, מבואר מזה שאין דין זריזין לתפלת מנחה שהרי עיקר זמנה לכו"ע היא בזמן מ"ק. וכן הוכיח הפנ"י בשבת ט: (ד"ה וכתב הטעם משום דמ"ק עיקר, ועוד טעם כתב משום דיש להתפלל בשעה שהצבור מתפללים וזמן תפלת צבור במנחה הוי בזמן מ"ק, וע"ע שם ד"ה בתספורת ובהגהות רע"א על המג"א ס' רל"ב סק"ט).

וכן מוכח מהגר"א שלהלכה נקט כשיטת הרא"ש (כ"כ בשעה"צ רלג סק"ג) שמ"ג היא לכתחילה, ואעפ"כ היה מתפלל מנחה קטנה כדמשמע במעשה רב ס' ס"ה וז"ל 'תפלת המנחה היה מקדים מאוד כדי שלא להתפלל עם דימדומי חמה' משמע דעכ"פ היה מתפלל מנחה קטנה.

ועוד יש להביא מהב"י בריש ס' רל"ב שהביא מהגהות מימוניות על הגמ' שאומרת שמצווה להתפלל עם דימדומי חמה שכתב דאע"ג דתפלת המנחה זמנה משש שעות ומחצה, מ"מ מאן דמצלי מפלג מנחה קטנה ולמעלה עדיף טפי ובלבד שלא ידחוק את השעה.

ובפמ"ג בא"א רלב סק"ו כתב שאע"פ שק"ש מצוה מיד בצה"כ, וכתב הלבוש שזה משום זריזין מקדימין, אבל בתפלת המנחה כל כמה שמאחרין עדיף טפי כמ"ש הבי"ר כאן מצוה עם דימדומי חמה.

ולמעשה המשנה ברורה בס' צ' סקנ"א חשש לדעת הרמב"ם וכתב שלכתחילה אין כדאי להתפלל מנחה גדולה, אם לא באופנים שגם הרמב"ם מודה בהם שאפשר לכתחילה. וכן החיי אדם בכלל ל"ג א' ובקש"ע ס' ס"ט א' כתבו בסתם שעיקר זמנה מט' שעות ומחצה, ובשעת הדחק יכול להתפלל מנחה גדולה, ולא הזכירו כלל שיטת הרא"ש. **אולם** ידוע שהחזו"א היה מתפלל מ"ג, ושאלתי את הגר"ח קנייבסקי שליט"א ואת הגר"ח גריינמן שליט"א ואמרו שלא מטעם זריזין היה מתפלל מ"ג אלא משום שחשש לדעת הרי"ף והרמב"ם שאסור לאכול אפי' סעודה קטנה סמוך למ"ג.

והנה מצינו שאברהם אבינו הזדרז להתפלל בזמן מ"ג דביומא כ"ח: **'אמר רב ספרא צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי'** ופירש"י שם שהיה מתפלל בתחילת שעה שביעית, והשפ"א הוכיח מגמ' זו כשיטת הרא"ש, ומ"מ קשה מהנ"ל שהוכחנו שאין דין זריזין לתפלת מנחה.

ועי' רש"י בברכות לא. שהק' מהגמ' שם, יכול יהא כולל את שלשת התפלות בב"א, כבר מפורש ע"י דוד דכתיב ערב ובקר וצהרים וכו' ובנגעים משמע דצהרים הוא שעה ששית ושביעית, הרי דתפלת המנחה היא בזמן מ"ג, והרש"ש כ' ליישב דאולי דוד היה רגיל לאכול אחר חצי היום ולכן אף לכתחילה יכול להתפלל מנחה גדולה. אך תי' זה לא מתיישב על הלב, דאם לכתחילה יש להתפלל מנחה קטנה היה דוד מסדר אכילותיו באופן שיוכל לקיים המצוה כהלכתה ובהידורה.

ויש ליישב דהרמב"ם הרי ביאר הסיבה שלכתחילה יש להתפלל מנחה קטנה, משום דחכמים תיקנו תפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים שהיה קרב בט' ומחצה ולא שייך זריזין דנקבע עיקר הזמן מאוחר יותר, וזה דוקא אחר תקנת חכמים, אבל קודם לכן אף שהיו מתפללים ג' תפלות עוד מזמן האבות, כיון שלא נקבע עדיין זמן למנחה שפיר שייך זריזין, ולכן אברהם אבינו התפלל מ"ג, וכן דוד היה קודם תקנ"ח, כדמשמע ברמב"ם בפ"א מתפלה ה"ד-ה.

כתב המ"ב ס' רלג סק"ד [לאחר שהביא פלוג' הפוסקים לגבי סו"ז מנחה], ולכן לכתחילה צריך כל אדם לזהר להתפלל קודם שקה"ח דוקא דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעיניו, ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אח"כ בצבור. ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה וכו' אך כ"ז בדיעבד ושעה"ד גדול אבל לכתחילה בודאי אין לאחר זמן המנחה עד אחר שקיעה. והוסיף בשעה"צ (כא), ונ"ל עוד דאפי' לדעת הגר"א והגאונים דסברי דתיכף אחר השקיעה הוא ביהש"מ מ"מ נוכל לומר דבשעת הדחק סומכין על דעת ר' יוסי דס"ל דאז עדיין יום ודאי הוא וכו' עכ"ל. והנה מ"ש שגם להגר"א והגאונים אפשר להתפלל אחר השקיעה צ"ע. דהנה שי' הגאונים הידועה יסודה בתשו' מהר"ם אלשקר (צ"ו), שהביא תשובה מרב שרידא גאון ורה"ג ותשובה נוספת של רנ"ג, ומדבריהם הוכיח דלא ס"ל כר"ת, וכן נקט שם בדעת הרמב"ם. [וכן ס"ל בדעת הרמב"ם גם לכה"ל ס' רס"א, ועי' מה שהוכיח בזה הגר"ש איוערכר שליט"א (קובץ צהר - אהל ברוך עמוד ש)].

וכל דברי רב נסים גאון שם מוסבים על ענין זה של מנחה אחר השקיעה וז"ל, ואמנם מה שאמר המשנה תפלת המנחה עד הערב ששאלת עליו, התשובה, גבול עד הערב עד שתפול העגולה של השמש והיא שקיעת החמה ומשקה"ח ועד צה"כ בין השמשות... וכל עוד שלא שקעה יכול להתפלל תפלת המנחה באותו זמן, ע"כ. ומלשונו משמע, שאם שקעה אינו יכול להתפלל.

וכן נראה לכאור' גם בדעת רה"ג, דז"ל ס' העתים (עמ' 34), ורבינו האי גאון ז"ל פירשה וכו', תפילת המנחה עד הערב וכו', סבירא להון [לרבנן] שמתפללין מנחה **עד שתשקע החמה** ור' יהודה ס"ל שאין מתפללין מנחה אלא עד י"א שעות חסר רובע ע"כ. וודאי שהפשטות בדבריו שאין להתפלל כלל אחר השקיעה.

ובדברי הרמב"ם מפורש להדיא שאף בדיעבד אין להתפלל אחר השקיעה (פ"ג ה"ט), וז"ל, **"טעה ולא התפלל מנחה עד ששקעה החמה יתפלל ערבית שתיים"**.

וגם בשם הגר"א מצאנו בזה דברים מפורשים, והוא בספר אמרי נועם לתלמיד הגר"א (ברכות כט: וז"ל, לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה כו', פסק רבינו דאם עבר ולא התפלל עד שקעה"ח לא יתפלל אז רק יתפלל ערבית שתיים ואפילו אם יתחיל קודם שקיעה רק שבאמצע תפלתו תהיה השקיעה ג"כ לא יתחיל להתפלל אלא מוטב שיתפלל ערבית שתיים. [וכ"כ בספר הלכות הגר"א ומנהגיו ס' קט"ו בשם ספר אור חדש].

והרי לנו שדעת הגאונים והרמב"ם והגר"א, שהם הם אלו דלא ס"ל כר"ת, שאין להתפלל מנחה אחר השקיעה, וצ"ע דברי המ"ב דמותר אף לשיטתם בשעה"ד. **וכבר** ידוע בשם החזו"א (דינים והנהגות פ"ח ס"ה) שהשיב שאין להתפלל מנחה אחר השקיעה, ואם לא יגמור קודם השקיעה לא יתחיל, ולהל"ל הדברים מקבלים משנה תוקף.

ובאמת שלשי' הגר"א והגאונים מוכרח כן, ואדבריה הראיה היא מדברי רבנו המ"ב בס' זה. דהנה תנן בברכות כו. תפלת המנחה עד הערב ר"י אומר עד פלג המנחה, ובגמ' שם: איתא, ר"י אומר עד ד' שעות איבעיא להו עד ועד בכלל וכו' ת"ש רבי יהודה אומר עד פלג המנחה, אא"ב עד ולא עד בכלל היינו דאיכא בין רבי יהודה לרבנן וכו'. והוכיח מזה בשעה"צ סק"ד דאף אם נסבור כרבנן דעד הערב אבל מ"מ א"א להתפלל יותר מהזמן שנסתיים ה"ב שעות של היום, דאל"כ הא לא מוכח מידי דעד ולא עד בכלל. וממילא, כ' השעה"צ, דאם חשבינן ה"ב שעות מנה"ח עד שקיעתה [וכד' הגר"א] אע"כ "ערב" שעות. היינו שקיעה. ומשמע שאינו תלוי בפלוג' דר"י ור' יוסי בבין השמשות.

וכ"ה גם פשוט הסוגיא בברכות כו: דאי נימא דהסוגיא שם אזלא אליבא דר' יהודה בבין השמשות, ואליבא דר' יוסי שפיר אפשר להתפלל עד צאה"כ, אין מובן מנ"ל לגמ' דלר"י שזמן המנחה הוא עד פלג המנחה כונתו שעד לא בכלל, דלעולם י"ל עד ועד בכלל ואעפ"כ ר' יהודה לאו היינו רבנן דיתכן דרבנן דר' יהודה [דמנחה] ס"ל כר' יוסי בר פלוגתיה דר"י [דבין השמשות] ושפיר אפשר לדידהו להתפלל עד זמן ג' רבעי מיל אחר השקיעה ולר' יהודה עד השקיעה, ומדלא אמרי הכי מוכח דגם לר"י א"א להתפלל אחר השלמת י"ב שעות.

וא"כ איך כותב כאן השעה"צ דאף לגאונים אפשר להתפלל עד שיסכיף העליון, הרי לשם כך מוכרחים לומר שחשבו שעות היום הם מעה"ש ועד צאה"כ, כי אם זה מהנה"ח עד שקעה"ח הו"ל אחרי סוף שעה י"ב וא"א להתפלל מנחה אחר י"ב שעות. ולד' הגאונים הרי מוכרחים לחשב את השעות מנה"ח עד שקיעה"ח כמש"כ השעה"צ בסק"ד בד' הגר"א והרב ראשונים דתיכף אחר שקיעה הוא בין השמשות **"ולדבריהם בודאי פלג המנחה הוא קודם השקיעה שעה ורבע"** עיי"ש. א"כ יוצא שאחר השקיעה עבר זמן מנחה לדעת הגאונים.

שם "מנחה"

בתוס' פסחים קז. ד"ה סמוך למנחה. הק' אמאי קרי ליה מנחה דאי משום מנחת התמיד הלא היתה גם בשחרית, ותי' עפ"י הגמ' בברכות (עי' לק') שיהא זהיר בתפלת מנחה שאלוהו נענה בה "ושמא בשעת הקרבת מנחה נענה ולכך קרי ליה תפלת מנחה שאז היה שעת רצון". ועי' להלן ביאור דבריהם.

הרמב"ן בפר' בא (יב,ו) פירש שמנחה מל' מנוחת השמש והשקט אורו הגדול, [מנובא בתוי"ט]. וכע"ז ברמ"ע מפאנו (תשו' כב, הובא בא"ר רלב) דהיא מל' לרוח היום שתר' למנח יומא, שהשמש נוטה באותה שעה ללכת למנוחתו להשתחוות לקונו במערב... וממנה הדוגמא אלינו שנקריב עצמנו ונפשנו לשמים.

ובערוה"ש הק' דאי הוי ל' מנוחה ראוי לקרותה "מנוח", וביאר דהוא ל' מתנה, לש"י הרמב"ם דכבר יצא יד"ח מדאורייתא בשחרית, וא"כ תפלה זו היא מנחה ומתנה.

וכן בשו"ת אמונת שמואל (כ, הו"ד בא"ר שם) פירש מל' מתנה, וטעמו מצד הקרבן שהוא מתנה ומנחה, דבזמן זה א"צ כפרה, כיון שתמיד של שחר מכפר על עבירות של לילה, והקטרת איברים בלילה מכפרת על עבירות של יום. ובזרע יצחק (על המוש"ב ביאר עפ"י המדרש שיצחק תיקן אותה במקום מנחה כיון שהיה עולה תמימה ועולה צריכה מנחה, וא"כ דוקא זו נק' מנחה. וכע"ז בשל"ה פ"י וירא ע"ש).

זהירות בה בברכות ו: אמר רבי חלבו אמר רב הונא לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו וכו'.

והביאור כ' הטור בס"י רלב דכיון שהיא באמצע היום כשהוא טרוד בעסקיו, צריך לשום אל לבו להפנות כדי להתפלל אותה "ואם עשה כן שכרו הרבה מאד".

המב"ט (בית אלקים תפלה פ"ד) פ"י דאינו על עצם התפילה אלא שמיד כשיגיע זמנה יתפלל ולא ישהה אותה. וכ"כ המהרש"א.

יש שכו' שהאזהרה המיוחדת היא לפי שאז הדין מתחיל לשלוט. [עי' מאה שערים שער צ' (עמ' תל)] ועי' בזה להלן. ועי' שנות אליהו ברכות פ"ד א דצריך להזהר בה כיון שנקבעה בזמן המנחה והמנחה רצויה יותר מכל התפלות והקרבות, כמ"ש מנחת זכרון שמזכרת תמיד לפני הקב"ה.

עת רצון

בתוס' הנ"ל חזינו דזמן מנחה הוא עת רצון, וכך מבואר ברש"י ברכות כט: ד"ה שנינו. וכ"כ הרשב"א בתשו' (ח"ה סי' א). והוא מפשטות הגמ' שאלוהו נענה בה. [וכן איתא באגדת בראשית (עא) "עת רצון זו תפלת מנחה"].

ובערוה"ש רלב ביאר הטעם משום דבזמן הקרבת המנחה היו מנסכין יין ושרו הלויים ואין לך עת רצון גדולה מזו, וזהו גם בשחרית [שהקריבו את מנחת התמיד] אלא שבין הערביים הוא יותר ע"ר משום שהמנחה היא בסוף כל העבודות (יומא לד.) ולכן היא חביבה ורצויה כנעילה ביוה"כ.

בכלי יקר (שם) כ' וטעמו של דבר לפי שמדת הדין מקטרג דווקא בלילה וע"כ תפלת ערבית הסמוכה ללילה, וכן תפלת שחרית גם כן סמוכה ללילה שעברה, אבל מנחה רחוק משני לילות על כן אין בתפלה זו שום קטיגור.

אך בזוהר בכמה דוכתי אי' דזמן מנחה אינו עת רצון אלא שעת דין, ורק במנחה של שבת הוא חסד ועת רצון, והובא בב"ח או"ח רצבב. ובחסד לאלפים הביא מהזוהר שבתפלת מנחה צריך **לכוון דעתו יותר** "בגין דדינא שריא על עלמא". וכע"ז ביסו"ה ש"ז פ"א. והקשו דמהא שדוקא בה נענה אליהו משמע דהיא ע"ר כנ"ל. ופי' בסדר היום דדוקא מפני שבזמן זה מתחילה לשלוט מדה"ד הוא ראוי לעניה, שכשמעורר רחמים שיתגברו על הדין מפיקים לו רצונו. ובביאור הלבוש על הריקאנטי (עה"פ ויצא יצחק) כ' דאע"פ שבאותה שעה זמן ממשלת הדין, מ"מ ע"י התפלה היא מתרצית והיא עת רצון.

ועי' בן יהוידע דהזהירות היא על מנחה קטנה שעדיפה על מ"ג. ומצינו כן בפ"י התפלות לר"י בר יקר (בענין מנחה של שבת) שדוקא מנחה קטנה היא עת רצון לפי שהיא כנגד הקטורת.

יצחק תיקן מנחה

ברכות כו: יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשווח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו. וכ"ה בתנחומא מקץ (ט). ועי' תנחומא חיי שרה (ה). [ובזוהר שמות כא: יצחק תקן תפלת המנחה שהוא כנגד מדה"ד].

וברמב"ם פ"ט מהל' מלכים ה"א "ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום".

והק' התוס' שם מהגמ' ביומא (כח:) צלותא דאברהם מכי שחרי כתלי ותי' דהיינו אחר שתקנה יצחק. ובתנ"י יומא כ' עוד תי' דמ"מ היה אומרה אברהם מתחילה אלא שלא עשאה כלל לכל בני ביתו עד שתקנה יצחק. וכ"כ הריטב"א ביומא דאף אברהם היה מתפלל אותה אלא מפני שיצחק תקן אותה לכל העולם תלה אותה בכתוב ביצחק. עוד תי' הגאונים והערוך והובא בריטב"א "דאברהם לאו דוקא אלא תפלת האבות נקט אברהם שהוא אב לכולם ועיקרם". ועי' בן יהוידע שגם תפלות יצחק ויעקב נקראים על שמו.

מנחה גדולה ומנחה קטנה

ברכות כו: תחילת זמן מנחה גדולה משש ומחצה ומנחה קטנה מט' ומחצה. ודעת הרמב"ם (פ"ג ה"ב) דזמנה מט' ומחצה, אלא שאם התפלל מו' ומחצה יצא.

אבל דעת הרא"ש (כלל ד, ט) והטור (רלב) דזמנה לכתחילה משש ומחצה. וכ"מ מרש"י (תענית כו: ד"ה כיון), וכ"ד הרי"ף (שו"ת סי' שכ) ועי' ב"י.

בתנחומא חיי שרה (ה) משמע כשי' הרא"ש, דאי' רבי שמואל בר נחמן אמר לפי שהיום משתנה ג' פעמים בכל יום לפיכך צריך האדם להתפלל ג"פ בכל יום, בשחרית השמש במזרח ובערבים באמצע הרקיע ובמנחה במערב. משמע דעיקר הזמן בצהרים כשהשמש באמצע.

השו"ע (רלב) פסק כד' הרמב"ם דעיקר זמנה במנחה קטנה. ואם התפלל קודם יצא. ובמג"א (ר"ס רלב) הוכיח כן מהתוס' בפסחים דנקראת מנחה משום דעיקר עת רצון הוא בשעת הקרבת המנחה.

וכ' בערוה"ש (יב) דאינו ככל לכתחילה ודיעבד אלא שאם אין לו נפק"מ טוב יותר מנחה קטנה, אבל אם יש לו אפי' סיבה קלה מותר לכתחילה להתפלל מנחה גדולה. [ועי' במ"ב סוסק"א]. **ובערב פסח** שהיו מקריבים קודם לכא' מנחה גדולה הוי מעיקר הדין בפרט כשחל בע"ש, עי' בזה במקראי קדש פסח ח"ב.

עי' ח"א ה' שבת א, יא **דבערב שבת** ראוי [לכו"ע] להתפלל מ"ג, ועי' מ"ב רלב, כט, ובשו"ת האלף לך שלמה או"ח קיב.

בס' העתים (קצז) כ' **דבשבת** נהגו להתפלל מנחה גדולה. ועי' בפ"י התפלות לר"י בר יקר דע"ז אומרים הפס' ואני תפילתי לך ה' עת רצון, דהיינו שאע"פ שהיא מ"ג תהיה עת רצון.

סוף זמן מנחה

במשנה ברכות כו: תפלת המנחה עד הערב, ר"י אומר עד פלג המנחה, ופליגי בסו"ז הקרבת תמיד של בין הערביים. ונחלקו הראשונים אם עד הערב הוא עד צה"כ או עד שקעה"ח. רש"י פ"י עד חשכה, וכן פי' הרא"ה והרי"מ מלוניל, ומשמע דהיינו צאה"כ. וכ"כ המהר"ק (קעא) וכ"פ הטור והשו"ע רלב עד הלילה.

דעת רבינו יונה (יח) וכ"פ הרמב"ם פ"ג מהל' תפילה ה"ד דזמנה עד שקעה"ח, וטעמא כ' תר"י דאינו עד צה"כ שהרי דם הקרבן נפסל בשקעה"ח (זבחים נו), [וכע"ז בש"ג דא"א עד צה"כ כיון שנתקנה כנגד תמיד של בין הערביים].

אכן השאג"א (יז) הוכיח מד' רש"י במנחות (כ:) דהדם לא נפסל בשקעה"ח אלא בצה"כ. [אך יעוי' ברש"י פסחים צג, ועי' ס' הישר לר"ת קפא ותוס' רא"ש שבת לה. והאריכו בזה הרבה אחרונים].

והמנחת כהן תי' דאמנם שחיטת התמיד וזריקת דמו כשרה רק עד השקיעה, אבל ההקדבה וההקטרה וכו' כשר עד צה"כ.

הפנ"י כ' דמנחה כנגד נסכי התמיד שכשרים אחר שקעה"ח. ועי' מג"א ר"ס רלב דנתקנה בשעת הקטרת הקטורת [עפ"י תוס' כו: וד"ה עד ועי' לח"מ פ"ג ב]. והט"ז רלב, ב' כ' דפר' התמיד היא כנגד השחיטה והזריקה, ותפילת שמו"ע כנגד ההקטרה.

הפיכת מנחה לערבית

יל"ע באם מתפלל מנחה סמוך לערב, ובתוך תפלתו נזכר שכבר התפלל מנחה בצהרים, האם יכול להחשיבה למעריב [מכיון שהוא אחר פלג המנחה].

באו"ח (סימן קז ס"א) נפסק "אם התחיל להתפלל עד שלא התפלל ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה". וביאר הב"י בשם רב אלפס שא"א לגמור אותה ע"ד חובה משום דהוא כמקריב ב' תמידין והוי בל תוסף, ולגמור אותה לשם נדבה ג"כ א"א דאין קרבן שחציו חובה וחציו נדבה. ובנ"ד דמעריב י"ל דאף דשויהו כחובה, מ"מ כלפי מנחה שהיא חובה גמורה, נחשב מעריב כנדבה

[וכדמשמע ברמב"ם פ"א ה"ן]. והנה המ"ב בהל' ר"ח (תכב סוף סק"ד) כ' שאם התחיל שמו"ע על דעת מוסף ונזכר תוך ג' ראשונות שלא אמר יעלה ויבא בשחרית, ממשיך אתה חונן, והיינו שאפשר להפוך ממוסף לשחרית, התם הוי מחובה לחובה. ועי' שו"ת הרא"ש (הובא בטור שם) דאף מוסף היה אפשר להתפלל בנדבה דהוי עולות, אלא משום שעיר לחטאת שאינו בא בנדבה. וא"כ יתכן שכ"ז שלא התחיל ברכה רביעית הוי כעולה. וע"ע זבחים ו: בתוד"ה סכין מושכתן למה שהן, בפ"י הערוך, וע"ע מחה"ש (סימן רסג ס"ק כו).

הרב אפרים גרבר

נושאי הפרשיות הקרובות

תולדות - לשנות בדיבור לצורך

ויצא - נדרי מצוה (מלא)

וישלח - התחברות לרשע

וישב - יהרג ואל יעבור

ד"ת להג"ל אפשר להניח בתיבה שבפתח אוצר הספרים "בית יוסף" רח' שדי חמד

זמן חורף בשער

אל תשאר לבד, יש פתרון!

אנשים רבים מחכים לחברותות שונות
במקומות שונים ובנושאים שונים
הטלפון שלך יכול לעזור להם ולך

התקשר עכשיו

9141217

24 שעות ביממה

קובעי עיתים

לתרומות והנצחות: 050-4122753

גליון זה יוצא לע"נ ר' רפאל בנימין שלמה בן ר' מתתיהו זצ"ל
גלב"ע כ"ד תשס"ח ת.ג.צ.ב.ה